

Kartezyen Felsefeye Karşı

Gottfried Wilhelm LEIBNIZ, Çeviri: Arif YILDIZ ¹

¹ Dr., Independent Researcher, (ORCID ID: 0000-0002-9461-4614)

Özet

Mayıs 1702'de kaleme aldığı ve ölümünden sonra yayımlanan bu Latince fragmanda G. W. Leibniz, Kartezyen felsefenin cisim ve kuvvet anlayışını eleştirir ve kendi madde, uzam ve kuvvetler teorisini geliştirir. Leibniz, Descartes ve Kartezyenlere karşı 1) cisimlerin özünün yalnızca uzama indirgenemeyeceğini, bunun ilksel kuvvetin kendisinden kaynaklandığını, 2) sonuç olarak da Kartezyen hareket miktarının hareket eden bir cismin kuvvetini açıklamakta yetersiz kaldığını, çünkü fiziksel cisimlerin gerçek doğasının ancak dinamik kuvvetlerin dikkatli bir analiziyle anlaşılabilceğini ileri sürer.

Anahtar Kelimeler: Leibniz, Descartes, dinamik, kuvvet, madde.

Against Cartesian Philosophy

Abstract

In this unpublished Latin fragment (which dates from May 1702) G. W. Leibniz criticizes the Cartesian conception of body and force and develops his own notion of matter, extension and his theory of forces. He argues against Descartes and Cartesians that 1) the essence of corporal bodies cannot be reduced to extension alone but the latter arise from the primitive force itself, 2) consequently Cartesian quantity of motion falls short to account the motive force of a moving body since the true nature of physical bodies which can only be understood through a careful analysis of dynamical forces.

Keywords: Leibniz, Descartes, dynamics, force, matter.

Corresponding Author / Sorumlu Yazar	Arif YILDIZ Independent Researcher
E-mail / E-posta	arifyildiz@gmail.com
Manuscript Received / Gönderim Tarihi	05.03.2023
Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi	19.05.2023
To Cite This Article / Kaynak Göster	Leibniz, G. W. (2023). Kartezyen Felsefeye Karşı, (A. Yıldız, trans.) <i>ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters</i> , Vol. 17, 321-333.

Kartezyen Felsefeye Karşıⁱ

[Cisimlerin özü uzama indirgenemez]

Leipzig’de çıkan *Acta Eruditorum*’un yanı sıra Fransa ve Hollanda dergilerinde fikir ayrılığımı ifade ettiğim yazılarım dışında,ⁱⁱ şimdiye değin Kartezyen felsefeye karşı hiçbir kitap yayımlamadım. Ancak diğer noktaları şimdilik bir kenara bırakırsam yayımlanan bu yazılarda, özellikle de cisim ve cisimlerin içerdiği hareket eden kuvvetin (*vis motrix*, hareket eden bir cisimin kuvveti) doğası hakkında [Kartezyenlerden] tamamen farklı bir yol izledim. Çünkü Kartezyenler, cismin özünü yalnızca uzama yüklerler. Ben ise Demokritos ve Gassendi’ye karşı Aristoteles ve Descartes gibi boşluğun varlığını kabul etmememe, Aristoteles’e karşı da Demokritos ve Descartes gibi seyrelme ya da yoğunlaşmanın yalnızca görünüşte var olduğunu kabul etmeme rağmen, Descartes’a karşı Demokritos ve Aristoteles gibi cisimde uzamın dışında, cisme nüfuzu önleyen edilgin bir şeyin olduğunu düşünüyorum.ⁱⁱⁱ Dahası Demokritos ve Descartes’a karşı tıpkı Platon ve Aristoteles gibi cisimde etkin kuvvet (*vis activa*) ya da *έντελέχεια*’nın (*entelekheia*) var olduğunu kabul ediyorum. Öyle ki, halihazırda hareket halinde olmayan bir cismin kendi kendini harekete geçirebileceğini ya da ağırlık gibi herhangi başka bir nitelik tarafından harekete geçirilebileceğini düşündüğüm için değil, bütün cisimlerin eşyanın yaratılışından bu yana (*ab origine rerum*) daima hareket eden kuvvete, edimsel içsel bir harekete sahip oldukları kanaatinde olduğum için Aristoteles’in doğayı hareket ve hareketsizlik ilkeleriyle tanımlamış olması bana göre doğrudur. Ne var ki, daha yüksek bir ilkedan, yani *entelekheia*’dan ileri gelen ve yalnızca edilgin kütle ve edilgin kütlenin değişikliklerinden (*modificatio*) türetilmeyecek olan hareket yasalarının nedenleri dışında, hareket eden güç (*potentia motrix*) ve cisme ait fenomenlerin işleyişinin daima mekanik olarak açıklanabileceğini ileri süren Skolastik güruha karşı da Demokritos ve Descartes gibi düşünüyorum.

[Uzam cisimlerin mutlak bir yüklemi değildir]

Düşüncemin ve nedenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle cismin doğasının yalnızca uzamdan ibaret olmadığını düşündüğümü belirteyim; çünkü uzam kavramını incelerken onun yayılması gereken bir şey ile ilgili olduğunu ve bu varlığın yayılımını ya da tekrarını ifade ettiğini fark ettim. Her tekrar (başka bir deyişle aynı şeylerin çokluğu), sayılan şeylerde

birleştirilen parçaların birbirinden ayrı olması gibi ya kesintilidir ya da parçaların belirlenimsiz olduğu ve sonsuz biçimde ele alınabilecekleri durumlardaki gibi süreklidir. Dahası iki tür sürekli vardır; zaman ve hareket gibi ardışık olan sürekliler ile uzay ve cisimler gibi birlikte var olan parçalardan oluşan eşzamanlı sürekliler. Kuşkusuz, zamandan yalnızca düzeni ya da zamanda meydana gelen değişim serisini anladığımız gibi, uzaydan da yalnızca cisimlerin mümkün düzenini anlarız.^{iv} Bu nedenle uzamın yayıldığını söylediğimizde anladığımız şey, zamanın sürdürdüğü ya da sayıların sayıldığını söylediğimizde anladığımız şeyle aynıdır. Çünkü aslında zaman süreye, uzay da uzama hiçbir şey eklemeyiz, ancak nasıl ki ardışık değişimler zamanda meydana gelir, cisimde de eşzamanlı olarak yayılabilen çeşitli şeyler vardır. Çünkü, sürenin ardışık ve sürekli bir tekrar olması gibi uzam da eşzamanlı ve sürekli bir tekrar olduğu için, bir ve aynı varlık eşzamanlı olarak çokluğa yayıldığında, (örneğin altında sürekliliğin ya da belli bir ağırlığın ya da sarı renginin, sütte beyazlığın, genel olarak cisimlerde de direncin ya da başka bir ifadeyle nüfuz edilemezliğin yayılması gibi), uzamın bir yer kapladığını söyleriz. Buna karşın kabul etmek gerekir ki, homojen gibi görünen renk, ağırlık, süreklilik ve bunlara benzer niteliklerdeki bu sürekli yayılım, yalnızca görünüşteki bir yayılımdır ve cisimlerin en küçük parçalarında meydana gelmez. Bu nedenle, yalnızca madde aracılığıyla yayılan direncin uzamına bu ad kesin olarak verilebilir.^v Bundan anlaşılıyor ki uzam mutlak değil, genişleyen ya da yayılan bir şeye bağlı olan bir yüklemidir; dolayısıyla sayının sayılan şeyden ayrılamayacağı gibi, uzam da yayılan şeyden ayrılamaz. Sonuç olarak uzamı cisimdeki ilksel ve mutlak bir yüklem, tanımlanamaz ya da dile getirilemez (ἀρρητον) bir şey olarak kabul edenler, bu kusurlu analizleri yüzünden yanılgıya düşer ve uzam sanki açıklanması mümkün olmayan bir şeymiş gibi küçümsedikleri o gizil niteliklere sığınır.

[Cisimlerin doğası üzerine]

Şimdi yayılımı cismi meydana getiren bu varlığın ne olduğu sorusuna gelelim. Maddeyi meydana getirenin direncin yayılımı olduğunu zaten söylemiştik; ancak mademki cisimde maddenin dışında başka bir şey olduğunu düşünüyoruz, bu şeyin ne olduğu sorulabilir. O halde bunun, dinamik bir şey (έν τώ δυναμικώ) ya da değişim ve değişmezliğe içkin bir ilkeden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzdendir ki fizik, matematiğe tabi olan iki bilimi, geometri ve dinamiği kullanır. Bu bilimlerden unsurları hâlâ yeterince bilinmeyen dinamiği başka bir yerde

ele almıştım.^{vi} Geometri ya da uzam bilimine gelince, o da aritmetiğe tabidir, çünkü, yukarıda değindiğim gibi, uzamda tekrar ya da çokluk söz konusudur; dinamik ise, neden ve sonucu inceleyen metafiziğe tabidir.

[Direnc ya da edilgin kuvvet]

Öte yandan, dinamik (τὸ δυναμικόν) yani cisimdeki güç (potentia), etkin ve edilgin olmak üzere iki türdür. Tam anlamıyla edilgin kuvvet, madde ya da kütleyi (massa), etkin kuvvet ise ἐντελέχεια ya da formu kurar. Edilgin kuvvet direncin ta kendisidir; cisim direnc sayesinde yalnızca nüfuz edilmeye değil, harekete de karşı koyar. Böylece bir cisim yerini terk etmedikçe başka bir cisim onun yerini alamaz; yalnızca iten cismin hareketini yavaşlatarak yerini terk eder. Bu sayede cisim hem yerini kendiliğinden terk etmeyerek hem de değişime zorlayan cisme karşı koyarak önceki halini sürdürmeye çalışır. Bu nedenle cisimde iki tür direnc ya da kütleyi birbirinden ayırmak gerekir: ilki *antitypia* da denilen nüfuz edilemezlik, ikincisi de direnc ya da Kepler'in cisimlerin doğal eylemsizliği dediği, Descartes'in da bir mektubunda kabul ettiği^{vii} şeydir ki buna göre cisimler yalnızca kuvvet aracılığıyla yeni bir hareket kazanırlar; böylece de baskı uygulayan cismin kuvvetini kırarak karşı koyarlar. Cisimde uzamın dışında, τὸ δυναμικόν yani hareket yasalarının ilkesi olmasaydı bu saydıklarımız gerçekleşemez, kuvvetlerin miktarı artamazdı; sonuç olarak da bir cisim, kendi kuvvetini kırmadıkça başka bir cisim tarafından harekete geçirilemezdi. Oysa bu edilgin kuvvet, cismin her yerinde ayındır ve cismin büyüklüğüne orantılıdır. Bazı cisimler diğerlerine göre daha yoğun görünüyorsa bunun nedeni, cisme ait maddenin gözeneklere daha çok yayılmış olmasıdır; daha seyrek olanlarsa süngerimsi bir yapıdadır, öyle ki cisme ait olmayan daha ince başka bir madde, cismin hareketinden önce ya da cismin hareketi izlemeden, gözeneklerden kayıp gider.

[Etkin, ilksel, türemiş kuvvet]

Genellikle mutlak olarak ele alınan etkin kuvvet, okulların öğrettiği anlamda basit güç yani cismin eylem alırlığı (*receptivitas actionis*) olarak düşünülmemelidir; aksine etkin kuvvet, eyleme yönelik bir çaba (*conatus*) ya da bir eğilim (*tendentia*) içerir ki başka bir şey tarafından engellenmedikçe devam eder. Okullar tarafından yanlış anlaşılan ἐντελέχεια, tam anlamıyla bundan ibarettir. Aslında böyle bir güç, bir eylem içerir ve her ne kadar engellendiği durumlarda

yöneldiği eylemi her zaman tamamlayamasa da salt bir yeti (facultas) olmakla kalmaz. Öte yandan ilksel ve türemiş, yani tözsel ya da ilineksel olmak üzere iki tür etkin kuvvet vardır. Aristoteles'in έντελέχεια ή προώτη^{viii} adını verdiği, genellikle tözün formu denilen ilksel etkin kuvvet, madde ya da edilgin kuvvetle birlikte cisimsel tözü tamamlayan diğer doğal ilkedir ki, bilindiği gibi, birçok tözden oluşan bir yığın değil, *unum per se (kendinde bir birlik)* bir tözdür, çünkü örneğin bir hayvan ile bir sürü arasında büyük bir fark vardır. Dolayısıyla bu *entelekheia* ister ruh, isterse ruha benzeyen bir şey olsun, organik bir cismi daima doğal olarak faaliyete geçirir; çünkü cisim kendi başına ele alındığında, yani ruhun yokluğunda ya da ruh çıkarıldığında, geriye kalan şey birliği olan tek bir töz değil, birçok tözden oluşan bir yığın, kısacası doğal bir makinedir.^{ix}

Fakat sonsuz bir yaratıcının imzasını taşıyan, sonsuz organlardan meydana gelmiş doğal bir makinenin yapay bir makineye karşı büyük bir üstünlüğü vardır: doğal bir makine asla tümüyle yok edilemeyeceği gibi asla yoktan var edilemez; karmaşıklaşarak ve gelişerek yalnızca azalır ya da çoğalır, ancak kendi tözünde ve (yaşadığı dönüşümler ne olursa olsun) kendinde belirli bir canlılık, ya da başka bir ifadeyle, ilksel faaliyet derecesini daima muhafaza eder.^x Canlı varlıklar hakkında söylediklerimiz, benzer bir şekilde tam anlamıyla canlı olmayan varlıklar için de söylenebilir. Bununla birlikte, ruhlardan daha yüce olan ve tin (*spiritus*) adı da verilen, Tanrının hem makine hem de tebaa (*subditus*) olarak yönettiği, diğer canlıların maruz kaldığı değişimlerden ari daha akıllı varlıklar olduğunu da kabul etmek gerekir.^{xi}

[Türemiş kuvvet]

Bazılarının *impetus* (ivme) yani çaba (*conatus*) adını verdiği, tam anlamıyla belli bir harekete yönelen bir eğilim (tendentia) olan türemiş kuvvet ise, ilksel kuvvet ya da eylem ilkesini değiştiren kuvvettir. Türemiş kuvvetin bir cisimde sabit kalmadığını, buna karşın toplamda aynı kalsa da birçok cisme yayıldığını ve bu bakımdan miktarını koruyamayan hareketten ayrıldığını göstermiştim.^{xii} Türemiş kuvvet, cismin çarpışmada aldığı itkidir (*impulsus*); Gassendi'nin bir gemide yaptığı incelikli deneylerinde kanıtladığı gibi^{xiii} fırlatılan cisimler, bu kuvvet sayesinde yeni bir itkiye ihtiyaç duymadan hareketlerini sürdürürler. Dolayısıyla fırlatılan cisimlerin hava sayesinde hareketlerini sürdürebildiklerini düşünenler yanılır.^{xiv} Öte yandan türemiş kuvvet, eylemden yalnızca anlık olanın ardışık olandan ayrıldığı gibi ayrılır; çünkü kuvvet ilk anda zaten

mevcutken, eylemin zamana ihtiyacı vardır; bu nedenle eylem, bir cismin her bir parçasına işleyen zaman ile kuvvetin çarpımından ileri gelir. İşte bu nedenle eylem, cismin büyüklüğünün, zamanın ve kuvvet ya da gücün (*virtus*) bileşimine orantılıdır – Kartezyenler ise hareket miktarını yalnızca cismin hızı üzerinden değerlendirirler – ancak birazdan göstereceğim gibi, kuvvetler hızlardan oldukça farklıdır.

[Dinamizm]

Bizi cisimlerde etkin bir kuvvetin var olduğunu kabul etmeye iten birçok neden vardır; özellikle de deneyler maddede hareketlerin var olduğunu gösterir. Kuşkusuz bu hareketleri, kökensel olarak eşyanın genel nedeni olan Tanrıya, doğrudan ve özel olarak de Tanrının eşyaya yüklediği [içkin] kuvvete atfetmek gerekir. Çünkü Tanrının yaratma sırasında cisimlere hareket etmeyi sağlayacak bir yasa verdiğini söylemek, aynı zamanda bu yasayı uygulayacak bir şey verdiğini de söylemek demektir; aksi takdirde bu yasayı doğanın düzeni değil, daima ve bizzat Tanrının kendisi uygulamak zorunda kalırdı. Oysa Tanrının yasası kudretlidir; içkin bir kuvvet yükleyerek cisimleri de kudretli kılmıştır.^{xv} Değişime tabi oldukları için de türemiş kuvvet ve eylemi kipsel (*modulus*) bir şey olarak düşünmek gerekir. Ancak her kip, varlığını sürdüren, yani daha mutlak olan bir şeyin bir değişikliğidir. Şekil, edilgin kuvvet ya da uzamlı kütlenin sınırlanması ya da değişikliği ise, türemiş kuvvet ve hareket eden eylem de salt edilgin bir şeyin değil (çünkü aksi halde değişiklik ya da sınır, sınırlanandan daha fazla gerçeklik içerirdi), etkin bir şeyin, yani ilksel *entelekheia*'nın bir değişikliğidir. Demek ki ilineksel ve değişime tabi olan türemiş kuvvet, her cisimsel tözdeki özsel, kalıcı ve ilksel gücün bir değişikliği olmalıdır. Sonuç olarak Kartezyenler cisimde değişikliğe açık, tözsel ve etkin hiçbir ilke tanımadıkları için her türlü eylemi cisimden kaldırıp, felsefi olmayan bir tavırla, *ex machina* olarak başvurdukları Tanrıya yüklemek zorunda kaldılar.^{xvi}

[İlksel kuvvetin belirlenimleri]

İlksel kuvvet, cisimlerin çarpışması sırasında türemiş kuvvet aracılığıyla değişime uğrar ve çarpışmaya göre hareketi kendi içine ya da dışına doğru yönelir. Çünkü aslında her cismin içsel bir hareketi vardır ve cisim asla hareketsizliğe indirgenemez. İçsel kuvvet, elastik kuvvet işlevi gördüğünde, yani içsel hareketin doğal seyri engellendiğinde, kendi dışına doğru yönelir.

Bundan şu sonuç çıkar: büyük bir şiddetle geri sıçrayan güllerin de kanıtladığı gibi su da dahil olmak her cisim, özsel olarak elastiktir. Cisimler elastik olmasaydı, hareketin gerçek ve geçerli yasalarına sahip olamazdık. Ancak bu kuvvet, cisimlerin duyulur parçalarında, örneğin parçalar arasında yeterince kohezyon olmadığı durumlarda, daima görünür değildir. Bir cisim ne kadar sert ise o kadar esnektir ve o kadar güçlü geri teper. Gerçekten de cisimleri çarpışma sırasında karşılıklı olarak birbirlerinden iten şey bu elastik kuvvettir. Sonuç olarak, cisimler çarpışmada hareketi aslında daima kendi kuvvetlerinden alırlar, dışsal itki ise yalnızca eylem ve deyim yerindeyse, belirlenim imkânı sunar.

[Mekanik açıklama]

Buradan anlıyoruz ki, (aslında hareketi üreterek maddenin şeklini de belirleyen) bu tözel form ya da ilksel kuvveti kabul ettiğimizde bile, elastik kuvvet ve diğer fenomenleri, maddenin değişiklikleri olan şekiller ve formun değişiklikleri olan *ivme* aracılığıyla, yani mekanik olarak açıklamak gerekir. Belirli ve özgül açıklamalar gerektiğinde, hemen cisimdeki form ya da ilksel kuvvete başvurmak nasıl anlamsızsa, yaratılanlara özgü fenomenlerin açıklamasında da hemen ilk töze, yani Tanrı'ya başvurmak o kadar anlamsızdır; çünkü Tanrının bilgeliğini ve kudretini gösterebilmek için öncelikle Tanrının araç ve amaçlarını, bu fenomenlerin de yakın etkin nedenlerini ve ereksel nedenlerini doğru açıklamak gerekir. Descartes ne derse desin fizikte yalnızca etkin nedenlere değil, ereksel nedenlere de başvurmak gerek, çünkü evin parçalarının işlevini değil de yapısını açıkladığımızda evi yanlış tanımlamış oluruz. Yukarıda uyardığım gibi, doğadaki her şeyin mekanik olarak açıklanması gerektiğini söylesek de hareketin yasalarını, başka bir deyişle mekanizmin ilkelerini bunun dışında bırakmak gerekir; çünkü bunları yalnızca matematiğin ve imgelemin nesnelere değil, metafizik bir kaynaktan, yani neden ve sonucun eşitliğinden ve *entelekheia*'lara özsel olan bu türden diğer yasalardan türetmek gerekir. Çünkü, daha önce değindiğim gibi fizik, geometri aracılığıyla aritmetiğe, dinamik aracılığıyla da metafiziğe tabidir.

[Kartezyenlerin yanılığları: kuvvet ve hareket miktarı]

Ancak Kartezyenler, kuvvetlerin doğasını yeterince kavramadıkları ve hareket eden kuvvet ile hareketi birbirine karıştırdıkları için hareketlerin yasalarını kurmada derinden yanıldılar.^{xvii} Descartes, aynı kuvvetin doğada korunması gerektiğini, bir cismin başka bir cisme (şüphesiz ki türemiş) kuvvetinden bir parça verdiğiinde, kuvvetlerin toplamı aynı kalacak şekilde bir parçasını muhafaza ettiğini kavrasa bile,^{xviii} denge ya da benim tabirimle (burada hesaba katılmayan ve şimdi söz konusu olan canlı kuvvetin yalnızca sonsuz küçük bir parçası olan) ölü kuvvet konusunda yanılmıştır. Descartes, kuvvetin hız ve kütlelerin bileşimine orantılı olduğunu, yani kuvvetin hareket miktarı dediği şeyle aynı olduğunu sanmıştır ki bu kavramdan kütle ve hızın çarpımını anlar. Ancak kuvvetlerin, basit kütle ile hızların karesinin gücünün çarpımına orantılı olduğunu başka bir yerde *a priori* olarak kanıtladım.^{xix} Doğada bir tek mutlak kuvvetin korunduğunu düşünen, ancak Kartezyenlere karşı nihayet hareket miktarının korunmadığını kabul etmek zorunda kalan bazı alimlerin son zamanlarda bu mutlak kuvvetin de korunmadığı sonucuna vardıklarını ve yalnızca görelî kuvvetin (*vis respectiva*) korunduğu fikrine sığındıklarını biliyorum.^{xx} Ancak biz, doğanın mutlak kuvveti koruma konusundaki sürekliliğini ve yetkinliğini unutmadığını gösterdik. Üstelik hareket miktarının korunduğunu ileri süren Kartezyen görüş bütün fenomenlerle çelişirken, bizim görüşümüz deneylerle mükemmel bir şekilde doğrulanır.

[Kartezyenlerin yanılgıları: süreklilik yasası]

Kartezyenler, hareketsiz bir cisim sanki bir anda belirli bir harekete geçebilirmiş, ya da hareket halindeki bir cisim, hızın ara derecelerinden geçmeden, aniden hareketsiz hale gelebilirmiş gibi değişimin yalnızca sıçrama ile gerçekleştiğini düşündükleri için de yanırlılar. Bunun nedeni de cisimlerin çarpışmasında ortaya çıkan elastik kuvvetin işlevini anlamamalarıdır. Kabul ediyorum ki eğer elastik kuvvet olmasaydı, cisimlerde ne süreklilik yasası (*lex continuitatis*) adını verdiğim sıçramaları önleyen yasa, ne mutlak kuvvetleri koruyan eşdeğerlilik (*Lex aequivalentiae*) yasası gözlenebilirdi, ne de doğanın mimarının, formun güzelliğiyle maddenin zorunluluğunu birleştiren diğer olağanüstü yaratımları olurdu. Dahası, koşullar gereği çarpışma anında türemiş bir kuvvet tarafından belirlense de her cisimde mevcut olan bu elastik kuvvet, her cismin bir iç harekete ve ilksel (deyim yerindeyse) sonsuz bir kuvvete sahip olduğunu gösterir. [Bir kemerdeki her bir parçanın yükün bütün kuvvetini taşıması ya da gergin bir ipteki her bir parçanın gerilimin bütün kuvvetini taşıması gibi, ya da sıkıştırılmış havanın her bir zerresinin, basınç yapan havanın ağırlığı kadar kuvvete sahip olması gibi, her bir

parçacık (*Corpusculum*) da barut örneğinin gösterdiği gibi, kendisini çevreleyen kütlelerin ortak kuvvetiyle bütün gücünü harekete geçirme fırsatını bekler.]

[Sonuç: geleneksel felsefenin ıslahı]

Kendimi Descartes'tan ayırdığım başka birçok nokta var. Ancak burada ele aldıklarım özellikle cisimsel tözlerin ilkeleriyle ilgilidir ve doğru yorumlanırsa, çok daha sağlam olan Antik felsefe ekolüne eski değerini verebilir; ancak çağdaş alimlerin birçoğunun, hatta Antik felsefeden yana olanların bile gereksiz yere bu felsefeyi ihmal ettiklerini görüyorum. Seçkin öğretisini Roma'da bizzat incelediğim hem Antik hem de Çağdaş felsefede son derece bilgili bir adam olan Saygıdeğer Peder Ptolemaeus'un,^{xxi} çok şey vaat ettiğini düşündüğüm felsefesi ise henüz elimize ulaşmadı.

[Leibniz'in metne eklediği bir not]^{xxii}

Bitirmeden önce eklemek de yarar var ki birçok Kartezyen cisimlerdeki form ve kuvvetleri körü körüne reddetse de Descartes, bu konuda daha temkinli konuşmuş ve yalnızca bu form ve kuvvetleri kullanmak için herhangi bir neden göremediğini ifade etmiştir. Kabul ediyorum ki eğer bunlar kullanılmaya değer şeyler değilse, kuşkusuz reddedilmeleri gerekir; ne var ki ben Descartes'ın bu konuda yanıldığını gösterdim. Çünkü cisimlerdeki bütün fenomenleri düzenleyen mekanizm ilkeleri yalnızca *entelekheia*'larda (ya da τῷ δυναμικῷ) değildir. *Acta Eruditorum*'da,^{xxiii} *Physica Eclectica* adlı eserinde yeterince kavramadığı öğretime karşı çıkan meşhur Johann Christoph Sturm'a yanıt verirken kuşku götürmez bir şekilde şunu kanıtladım: [doğada maddî] doluluk (*plenitudo*) olduğuna göre, maddede kütle ve parçaların yer değiştirmesinden başka bir şey olmasaydı, algılanabilir bir değişimin olması da imkânsız olurdu, çünkü birbirine eşit olan şeyler daima birbirlerinin yerini alırdı; cisimlerden *conatus* ya da geleceğe yönelen kuvvet kaldırılrsa da (yani *entelekheia*'lar cisimlerden kaldırılırsa) eşyanın bir andaki durumunu başka bir andaki durumundan ayırt etmek imkânsız olurdu. Fenomenlerin gerçekleşebilmesi için yer değiştirme (*motus localis*) dışında nitelik değiştirmenin (*alteratio*) de gerekli olduğunu gören Aristoteles'in bunu çok iyi kavradığını düşünüyorum.^{xxiv} Çünkü nitelik değiştirmeler, tıpkı diğer bütün nitelikler gibi görünüşte çok çeşitli olsalar da özünde yalnızca

kuvvetlerin değişiminden ileri gelirler. Çünkü şekil hariç cisimlerdeki bütün nitelikler, (hareket gibi kalıcı olmayan ancak geleceğe ait olsalar da şimdide var olduğu anlaşılan) bütün gerçek ve sabit ilinekler, analize tabi tutulduğunda, nihayet kuvvetlere indirgenirler. Üstelik kuvvetleri kaldırırsak hareketin bizzat kendisinde gerçek hiçbir şey kalmaz, çünkü yalnızca yer değişimine dayanılarak ne gerçek hareket ne de değişimin nedeni belirlenebilir.^{xxv}

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Financial Support: Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | The author has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The author declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

Descartes, R. (1969). Lettre à de Beaune (30 Nisan 1639). Charles Adam, Paul Tannery (Ed.), *Œuvres de Descartes*, II (s. 541-544) içinde. Vrin.

Descartes, R. (1964). Principia philosophiae. *Œuvres de Descartes*, VIII, I. Vrin.

Gassendi, P. (1642). *De impetu vel motu impresso a motore translato*. Paris.

Leibniz, G. W. (18 Mai 1691). Extrait d'une lettre de M. de Leibniz sur la question, Si l'essence du corps consiste dans l'étendue. *Journal des Savans* (s. 259-261) içinde.

Leibniz, G. W. (1860). Brevis demonstratio erroris memorabilis Cartesii et aliorum circa legem naturalem. C. I. Gerhardt (Ed.), *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI (s. 117-123) içinde. Halle.

Leibniz, G. W. (1860). Dynamica de potentia et legibus naturae corporeae. C. I. Gerhardt (Ed.), *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI (s. 281-544) içinde. Halle.

Leibniz, G. W. (1860). De causae gravitatis, et defensio auctoris de veri naturae legibus contra Cartesianus. C. I. Gerhardt (Ed.), *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI (s. 435-464) içinde. Halle.

Leibniz, G. W. (1860). Règle générale de la composition des mouvements. C. I. Gerhardt (Ed.), *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI (s. 231- 233) içinde. Halle.

Leibniz, G. W. (1860). Essay de Dynamique sur les lois du mouvement. C. I. Gerhardt (Ed.), *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI (s. 215-231) içinde. Halle.

- Leibniz, G. W. (1880). Ohne Ueberschrift, enthaltend den Anfang einer Abhandlung Leibnizens in Betreff der Philosophie des Descartes, datirt Maji 1702. C. I. Gerhardt (Ed.), *Die Philosophischen Schriften*, IV, (s. 393-400) içinde, Weidmann.
- Leibniz, G. W. (1880). Animadversiones in partem generalem principiorum Cartesianorum. C. I. Gerhardt (Ed.), *Die Philosophischen Schriften*, IV, (s. 350-392) içinde, Weidmann.
- Leibniz, G. W. (1880). De ipsa natura si ve de vi insita actionibusque creaturum, pro dynamicis suis confirmandis illustrandisque. C. I. Gerhardt (Ed.), *Die Philosophischen Schriften*, IV, (s. 504-516) içinde, Weidmann.
- Leibniz, G. W. (1880). Système nouveau de la nature et de la communication des substances. C. I. Gerhardt (Ed.), *Die Philosophischen Schriften*, IV, (s. 477-487) içinde, Weidmann.
- Leibniz, G. W. (1882). Nouveaux Essais sur l'entendement humain. C. I. Gerhardt (Ed.), *Die philosophischen Schriften*, V (s. 39-504.) içinde. Halle.
- Leibniz, G. W. (1885). Monadologie. C. I. Gerhardt (Ed.), *Die Philosophischen Schriften*, VI (s. 607-623) içinde. Weidmann.
- Leibniz, G. W. (1971). Examen de la philosophie de Descartes. Joseph Moreau (Çev.), *Les Études Philosophiques*, 26, 57-66.
- Leibniz, G. W. (1972). Opuscul (11 mai 1702). Lucy Prenant (Çev.), *Œuvres de Leibniz*, I (s. 364-371) içinde. Aubier-Montaigne.
- Leibniz, G. W. (1994). De la nature du corps et de la force motrice. Christiane Frémont (Çev.), *Système nouveau de la nature et de la communication des substances* (s. 173-187) içinde. Flammarion.
- Leibniz, G. W. (2021). Principia mechanismi ex altiore fonte. Leibniz-Forschungsstelle Münster (Ed.), *Sämtliche Schriften und Briefe, Reihe 6: Philosophische Schriften, Band 5: Juli 1690–1703* (s. 26400-264213) içinde, (Vorausedition: <https://www.uni-muenster.de/Leibniz/DatenVI5/ve65.pdf>, erişim tarihi: 17 Mayıs 2023).
- Malebranche, N. (1960). Des lois de la communication des mouvements. André Robinet (Ed.). *Œuvres complètes*, XVII, 1 (s. 47-124) içinde. Vrin.
- Tolomei, G. B. (1696). *Philosophia mentis et sensum secundum utramque Aristotelis methodam pertracta metaphysice et empirice*. Roma.

ⁱ Gottfried Wilhelm Leibniz'in Mayıs 1702'de kaleme aldığı bu çalışmanın Latince aslından Türkçeye çevirisinde G. W. Leibniz, Ohne Ueberschrift, enthaltend den Anfang einer Abhandlung Leibnizens in Betreff der Philosophie des Descartes, datirt Maji 1702, *Die Philosophischen Schriften*, IV, hg. v. C. I. Gerhardt, Berlin, Weidmann, 1880, 393-400 künyeli edisyon temel alınmıştır. Editor Gerhardt'ın belirttiği gibi herhangi bir başlığı bulunmayan bu el yazması fragmana, metnin açılış cümlesinde geçen "contra philosophiam Cartesianam" ifadesinden esinle "Kartezyen Felsefeye Karşı" başlığını vermeyi uygun bulduk. Çeviride köşeli parantezle gösterilen başlıklar ile açıklayıcı dipnotlarda ise, Examen de la philosophie de Descartes, çev. Joseph Moreau, *Les Études Philosophiques*, 26, 1971, 57-66; G. W. Leibniz, De la nature du corps et de la force motrice, trad. Christiane Frémont, *Système nouveau de la nature et de la communication des substances*, Paris, Flammarion, 1994, 173-187; G. W. Leibniz, Principia mechanismi ex altiore fonte, *Sämtliche Schriften und Briefe*, hrsg. Leibniz-Forschungsstelle Münster, Reihe 6:

Philosophische Schriften, Band 5: Juli 1690–1703, 2021, 26400-264213 (Vorausedition: <https://www.uni-muenster.de/Leibniz/DatenVI5/ve65.pdf>); Opuscul (11 mai 1702), çev. Lucy Prenant, *Œuvres de Leibniz*, I, Paris, Aubier-Montaigne, 1972, 364-371 künyeli yapıtlardan yararlanılmıştır. Çeviriyi gözden geçirerek değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Aliye Kovanlıkaya ve Dr. Berk Özcangiller'e teşekkür ederiz.

ⁱⁱ Bkz., Brevis demonstratio erroris memorabilis Cartesii et aliorum circa legem naturalem, *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI, s. 117-123; De causae gravitatis, et defensio Autoris de veri Naturae legibus contra Cartesianus, s. 193; Extrait d'une lettre de M. de Leibniz sur la question, Si l'essence du corps consiste dans l'étendue, *Journal des Sçavans*, 1691, s. 259-261.

ⁱⁱⁱ Krş., Aristoteles, *Physica*, VIII, 260b.

^{iv} Krş., Leibniz, Nouveaux Essais sur l'entendement humain, *Die philosophischen Schriften*, V, s. 110-116; 144-146.

^v Krş., Leibniz, Animadversiones in partem generalem Principiorum Cartesianorum, *Die philosophischen Schriften*, IV, s. 352.

^{vi} Bkz., Dynamica de Potentia et Legibus Naturae Corporeae, *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI, s. 281-514.

^{vii} Bkz., René Descartes, Lettre à de Beaune (30 Nisan 1639), *Œuvres de Descartes*, II, s. 541-544.

^{viii} Bkz., Aristoteles De Anima, II, 1, 412 a 27.

^{ix} Krş., De ipsa natura si ve de vi insita actionibusque Creaturum, pro Dynamicis suis confirmandis illustrandisque, *Die philosophischen Schriften*, IV, s. 510-511.

^x *Actuositas primitiva gradu*. Krş., *Monadologie*, §63-65, *Die philosophischen Schriften*, VI, s. 617- 618.

^{xi} Bkz., *Monadologie*, §82-84, s. 621.

^{xii} Bkz., Règle générale de la composition des mouvements, *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI, s. 231-233.

^{xiii} Bkz., P. Gassendi, De impetu vel motu impresso a motore translato, ep. I, art. 1, s. 1-3.

^{xiv} Krş., Aristoteles, *Physica*, IV, 8, 215 a 14-17; VIII, 10, 267 a 14-17.

^{xv} Krş., De ipsa natura, 6, *Die philosophischen Schriften*, IV, s. 507.

^{xvi} Krş., Système nouveau de la nature et de la communication des substances, §13, *Die philosophischen Schriften*, IV, s. 483; Animadversiones in partem generalem Principiorum Cartesianorum, II, 64, *Die philosophischen Schriften*, IV, s. 390.

^{xvii} Krş., Essay de Dynamique sur les lois du mouvement, *Leibnizens Mathematische Schriften*, VI, s. 217-219.

^{xviii} Bkz., Descartes, *Principia philosophiae*, pars II, art. 36, *Œuvres de Descartes*, VIII, 1, s. 61.

^{xix} Bkz., Essay de Dynamique sur les lois du mouvement, s. 226.

^{xx} Bkz., N. Malebranche, Des lois de la communication des mouvements, *Œuvres complètes*, XVII, 1, s. 47-124.

^{xxi} Leibniz ile yakın bir ilişkisi olan Cizvit filozof ve kardinal Giovanni Battista Tolomei. *Philosophia mentis et sensum secundum utramque Aristotelis methodam pertracta metaphysice et empirice* başlıklı eseri 1696 yılında Roma'da yayımlanmıştır.

^{xxii} Editörün notu.

^{xxiii} Bkz., De ipsa natura, §13, *Die philosophischen Schriften*, IV, s. 512-514.

^{xxiv} Bkz., De ipsa natura, s. 504.

^{xxv} Bkz., Animadversiones in partem generalem Principiorum Cartesianorum, II, 25, *Die philosophischen Schriften*, IV, s. 369.